

ZAPISKI

MILOŠ BANDIĆ, »ČAS ROMANA«

V srbski literarni kritiki je že vrsto let izrazito viden prav nič svojevrsten, zato pa toliko bolj logičen pojav: stari odhajajo, mladi se uveljavljajo. Stara, predvojna generacija literarnih kritikov se je upehala, nekateri so tako rekoč docela onemeli, drugi si sicer še prizadevajo, da bi bili sodniki, pa v resnici ne dohajajo več življenja. Gre za čisto naraven pojav. Književnost se je močno razvila v šir, srbskih izvirnih del izhaja že toliko, da jih človek le stežka sproti prebere, celo v primeru, če je malce izbirljen. Sodobno pripovedništvo in pesništvo pa logično zahteva sodobnih kritikov.

Toda po inerciji, ki je prav v književnosti tako rada trdoživa, si stara generacija prizadeva, da bi obdržala v svojih rokah ključne točke vsaj v zunanjih pojavih književnega odločanja. Spopadi so zato pred durmi, pravzaprav so se že začeli. V Beogradu je pred kratkim završalo. Beograjske februarске diskusije so ta doslej tihi boj do kraja zaostrile. Mladi rod zahteva prostora pod soncem. Hoče odločati. To se je zlasti določno pokazalo, ko je padla beseda o literarnih žirijah, v katerih sede, zopet po nekakšni inerciji, že leta in leta vedno eni in isti ljudje.

Cela vrsta je mladih, ki so zadnja leta v srbski literarni kritiki prišli ne le do besede, ampak so si že dodobra utrdili ime. Tisto, kar je n. pr. danes na Slovenskem še nemogoče, namreč izhajanje literarno kritičnih knjig mladih avtorjev, se pravi skoraj sočasno ponatiskovanje kritik iz revij in dnevnega časopisja v knjižni obliki, je v sodobni srbski in deloma tudi hrvatski književnosti stvarnost. Med mladimi, ki so se zadnjih deset let izkazali na področju literarne kritike, so med drugimi: Borislav Mihajlović, Zoran Gavrilović, Miloš Bandić, Petar Džadžić, Zoran Mišić, Radojica Tautović, Predrag Palavestra, Jovan Hristić in še kateri. In če pogledamo, kdo so sotrudniki naše najživahnnejše revije, sarajevskega »Izraza«, ki se je docela zasidral in izhaja že tretje leto, posvečen je pa izključno kritiki, ne samo literarni, ampak tudi likovni, gledališki itd., zlahka ugotovimo, da v reviji ni sodeloval in ne sodeluje niti eden izmed literarnih kritikov stare garde.

Toliko, preden preidem na kratko oznako Bandićeve knjige o sodobnem jugoslovanskem romanu. Knjige, kakršna ni izšla in najbrž tudi ni mogla iziti v jugoslovanskih literaturah vse do našega časa. In že sama ugotovitev, da je taka knjiga izšla danes, je dokaz, kolikšen napredek je pri nas zadnje čase storjen prav na literarnem poprišču. Značilno je namreč, da je sorazmerno mlad avtor (Bandić niti danes ni še trideset let star, v tej knjigi pa je zbral svoje kritične zapiske o novih jugoslovanskih romanih iz let 1950—1955) lahko kot svojo prvo knjigo tiskal delo, kritično delo, ki ima čez 370 strani, in da je to prvo kritikovo delo tematično tako enotno, se pravi, posvečeno izključno jugoslovanskemu romanu in razen tega še omejeno na borih šest let. To je hkrati — v knjigi Bandić obširno ali pa tudi bolj na kratko, kakor pač delo zasluži, govori o več kot štiridesetih izvirnih romanih, ki so izšli v omenjenih letih v srbohrvaščini in deloma tudi v slovenščini in makedonščini — dokaz, kakšno plodno obdobje je nastopilo posebej pri Hrvatih in Srbih v omenjenih letih in kakšen napredek je bil dosežen v zvrsti, ki je bila pravzaprav v jugoslovanskih literaturah vse doslej močno nerazvita, čeprav spada med

vrhunce pripovedniške ustvarjalnosti. In še to! Bandić je tista leta pisal tudi o drugih literarnih zvrsteh, pa je vse to gradivo začasno odložil, ni ga porabil ob tej priložnosti, ampak se je odločil za tematično čisto, ekskluzivno delo o jugoslovanskem sodobnem romanu, kakršen je njegov »Čas romana« (»Vreme romana«).

Tisto, kar mi je pri Bandiću najbolj všeč, je njegov nekonformizem, je njegova resnična objektivnost, ki je pri mladem človeku tako redka, je njegova sposobnost, da zna ostro ločevati, kaj je umetniško vredno in kaj ne spada v književnost. Prav tako človek v začudenju obstane ob široki razgledanosti kritika po sodobnih in deloma preteklih tokovih kritične misli ne samo v Evropi, ampak tudi izven nje. Ko v uvodnem poglavju spregovori o jugoslovanskih dosežkih na področju romana, o srbskem romanopisju od Jakova Ignjatovića pa do prvih povojnih let, ko je spregovoril v romanski obliki Ivo Andrić, in ko potem daje karakterizacijo romana kot literarne zvrsti in ugotavlja, da je roman »iskanje harmonije«, niza dolgo vrsto misli in mnenj, kaj je roman po sodbah svetovnih literarnih in kritičnih veljakov (mogoče je teh citatov celo preveč) od Diderota preko Richardsona, Joycea, Thibaudeta, Manna, Caryja, Guillouxa, Elizabethe Bowen, Edwina Muira, Lionela Trillinga, Jamesa Farrella, Renéja Welleka do naših, do Stanislava Šimića in Dušana Matića, čuti človek, da se je analize lotil sicer mlad, toda do zob oborožen človek, kritik, ki ima vse pogoje za to tako težko delo. In že tu, v uvodnem sestavku, je Mandić odkrito povedal, da se mu izmed vseh jugoslovanskih romanov omenjenega obdobja zdijo najznačilnejši trije: »Pesma« Oskarja Daviča, kurlanski ciklus Mirka Božića in »Daj nam danes« Radomira Konstantinovića. O teh treh delih je tudi posebej obširno spregovoril.

Ne mislim se ustavljati ob posameznih kritikah, čeprav bi knjiga zaslužila podroben prikaz. Ob strani lahko zapišem, da se je doslej v srbohrvatskem svetu ni še nihče obširneje lotil. Na vrsto pride prihodnje mesece. Stoji, da se človek niti zdaleč ne strinja z vsemi Mandićevimi sodbami. Treba je upoštevati, da je mladi avtor sam rasel in se razvijal ob pisanju teh kritik. Toda v temeljih tega pisanja je toliko kvalitet, toliko izrazne zmogljivosti, izjemne predstavotvornosti, logičnih in presenetljivih sodb, razen tega pa globoke analitičnosti, da vse to daje že izrazito težo Mandićevemu pisanju. Mandić piše naravnost lahko, skoraj lahkotno, čeprav premišljeno. Upoštevati je treba, da je te kritike, od prve do zadnje, napisal po prvem vtisu, takoj ko je delo prebral, pa tudi sam dopušča kasnejše korekture, tudi lastne korekture. In prav je tako. Vseskozi je bojevnik za literarno resnico in literarno svobodo, svobodo ustvarjanja hkrati. To sta pa dve lastnosti, brez katerih si literarnega kritika ne moremo niti misliti.

Na koncu naj omenim še, da je Mandić, kar zadeva slovenska dela, na kratko, pod naslovom »Naponi i napasti na selu« spregovoril o romanu Ivana Potrča »Na kmetih«. Jasno je, da je roman ocenjeval po srbskohrvatskem prevodu. Trdi pa, da gre za »resno delo vestnega in treznega umetnika, ki zasluži vso pozornost bralcev in kritike«.

T. P.